

УДК 811.112.2'276.6:32

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-1-23>**Оксана ДАНИЛЕНКО,***orcid.org/0000-0001-6502-6023**старший викладач кафедри німецької та французької філології
Маріупольського державного університету
(Маріуполь, Донецька область, Україна) oksdanylenko@gmail.com***СТРУКТУРНО-ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РИТУАЛЬНОГО ЖАНРУ
ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОРІЧНИХ ЗВЕРНЕНЬ
КАНЦЛЕРКИ НІМЕЧЧИНИ 2020–2021 рр.)**

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки дослідження новорічних звернень глав держав виступає одним із провідних напрямів лінгвістики, оскільки новорічні привітання є окремим ритуальним жанром. Вони показують типову ситуацію, характерну для багатьох країн і культур, і мають мовні й текстові особливості.

У статті уточнюється поняття «жанр» і розглядаються різні жанрові класифікації політичних текстів. У рамках роботи матеріалом дослідження виступають новорічні привітання канцлерки Німеччини 2020–2021 рр. Звертається увага на те, що новорічні звернення повинні відповідати певній структурі. Незважаючи на наявність загальних комунікативних блоків, структура новорічних звернень А. Меркель має свої особливості. У ході аналізу було виявлено, що новорічне привітання 2020 р. має чіткіші частини, в яких йдеться про підсумки року, що минає, і плани на майбутнє, а в промові 2021 р. досить складно виділити такі блоки, оскільки коронавірусна ситуація кардинально впливає на зміст виступу. Текст новорічного звернення багато в чому визначається системою цінностей. Пані Меркель починає привітання 2020 р. із такої значущої історичної події для країни, як 30-річчя падіння Берлінської стіни. Важливими темами в її зверненні є соціальне життя, зміни клімату, добробут усіх європейських країн. Щодо 2021 р. політикиня робить наголос на найвищій цінності людини через призму COVID-19: здоров'я, безпека, віра. Вона наголошує, що увага до інших і прояв здорового глузду є ознаками людяності, і бажає, щоб панівна тема пандемії не була центральною темою нового року.

Зазначено, що в новорічному посланні німецькому народові 2021 р. А. Меркель частіше, на відміну від 2020 р., вживає займенник «я», тим самим підкреслює не тільки спільність пережитого, але й нагадує всім, що це її останнє звернення як канцлерки, а пара питальних речень надають цьому новорічному зверненню емоційності. Проведений аналіз показав, що прагнення політикині чітко й зв'язно формулювати думки проявляється також і на синтаксичному рівні за допомогою розгорнутих складнопідрядних речень.

Ключові слова: *політичний дискурс, жанр, новорічне звернення, структурні особливості, лексико-граматичні засоби.*

Oksana DANYLENKO,*orcid.org/0000-0001-6502-6023**Senior Lecturer at the German and French Philology Department
Mariupol State University
(Mariupol, Donetsk region, Ukraine) oksdanylenko@gmail.com***STRUCTURAL AND LINGUISTIC PECULIARITIES OF A RITUAL GENRE
IN POLITICAL DISCOURSE (AS EXEMPLIFIED IN THE 2020–2021 NEW YEAR
ADDRESSES OF THE CHANCELLOR OF GERMANY)**

At the present stage of the development of linguistic science the study of new year addresses of the heads of states is one of the leading trends in linguistics as new year greetings are a separate ritual genre, they show a typical situation which is characteristic of many countries and cultures, and have certain language and text peculiarities.

The notion of genre is specified and different genre classifications of political texts are considered in the article. The materials for the research in the context of this paper are the 2020–2021 new year greetings of the Chancellor of Germany. Attention is drawn to the fact that new year addresses are to conform to a certain structure. Despite the presence of common communication units, the structure of Ms Merkel's new year addresses has its own peculiarities. It was found out in the course of the analysis that the 2020 new year greetings had more distinct parts dealing with the results of the outgoing year and the plans for the future, whereas it is rather difficult to single out these units in the 2021 speech as the coronavirus situation radically influenced the contents of the address. The wording of the new year address is much determined by the system of values. Ms Merkel begins her 2020 greetings with such a historic event, significant for the country, as the 30th anniversary of the Berlin Wall fall. The important topics in her address are social life, climate changes, the welfare of all European countries. As to the year 2021 this politician lays emphasis upon the highest human values in the light of COVID-19: health, safety, faith. She emphasizes that respect for others and a display of common sense are signs of humanity and wishes for the prevailing pandemic theme to cease being the central topic in the new year.

It is noted that in her 2021 new year address to the German people Ms Merkel uses the pronoun "I" more frequently if compared with the year 2020, thus not only stressing their common experience but also reminding everybody that it is her last address in her capacity as Chancellor; and a few interrogative sentences impart emotionalism to this new year address. The analysis which was performed showed that the politician's striving for the exact and coherent wording of her thoughts was manifested also on the syntactic level through extended complex sentences.

Key words: political discourse, genre, new year address, structural peculiarities, lexical and grammatical means.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів у сучасних дослідженнях політичної лінгвістики є вивчення жанрової градації президентської риторики. Новорічне звернення президента до народу або новорічне привітання глави держави являє собою окремих жанр, воно відбиває типову ситуацію, характерну для багатьох країн і культур, і має мовні й текстові особливості. Цей жанр зародився 12 лютого 1931 р., коли Папа Римський уперше привітав усіх по радіо з Новим роком латинською мовою (Ослопова, 2009: 19). Жанр сформувався із жанру привітання, історія якого сягає корінням ще в XVII ст.

Актуальність дослідження особливостей новорічних текстів канцлерки Німеччини зумовлена дискурсивною природою такого мовленнєвого жанру й процесом політичної комунікації в цілому, з урахуванням якої текст повинен розглядатися разом із позамовними факторами, які впливають на процес спілкування, і активністю його використання політикою з метою формування позитивного іміджу й залучення широкого кола слухачів.

Аналіз досліджень. Вивченню особливостей новорічних звернень до народу присвятили свої роботи як українські, так і російські лінгвісти (Н.В. Кондратенко, Л.О. Ласиця, В.Ю. Ослопова). Такий тип тексту досліджений ґрунтовно й цілісно також і закордонними лінгвістами, зокрема Холлі Вернер, Андіною Фрік.

Для визначення характеристик політичного дискурсу поняття жанру має велике значення. На нашу думку, основним є визначення, що дав родоначальник теорії мовленнєвих жанрів М.М. Бахтін, згідно з яким жанри являють собою «відносно стійкі типи висловлювань», вироблені в певній сфері використання мови (Бахтін, 1986: 263).

У сучасній лінгвістиці існують різні жанрові класифікації політичних текстів. Так, відповідно до класифікації, яку запропонував А.П. Чудінов, серед жанрів політичної комунікації, виходячи з різних параметрів та умов, розрізняють: жанри усного й писемного мовлення, монологічні й діалогічні жанри, а також малі, середні й великі жанри (Чудінов, 2012).

Є.Ю. Альошина виділяє такі жанри політичного дискурсу: інформаційні жанри; жанри, які переконують; призовні жанри; жанр виправдання / покаяння (Альошина, 2016: 293).

О.І. Шейгал класифікує жанри політичної комунікації за характером провідної інтенції на ритуальні, орієнтаційні й агональні (Шейгал, 2001). Також учена, досліджуючи питання диференціації політичного дискурсу, спирається на подієву локалізацію та зазначає, що один і той же жанр може входити в різні події політичного життя, які своєю чергою поділяються на циклічні (ритуальні), календарні (поточні) і спонтанні (Шейгал, 2004).

Ритуальна політична комунікація реалізується завдяки різним мовленнєвим жанрам: привітання, інавгураційна промова, побажання, подяка й так далі. Особливе місце в політичному дискурсі займає такий жанр президентської риторики, як новорічне звернення глави держави до народу.

Метою нашого дослідження є опис структурних і лінгвістичних особливостей текстів новорічних привітань канцлерки Німеччини 2020–2021 рр.

Об'єкт нашого дослідження становлять останні два новорічних звернення А. Меркель, а **предметом** аналізу виступають композиційно-змістовні й лексико-граматичні особливості цих політичних текстів.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці новорічне звернення глави держави розглядається як ритуальний жанр політичного дискурсу, який має низку екстралінгвістичних, структурних і семантичних ознак ритуалу. Так, Л.А. Ласиця підкреслює такі особливості новорічного привітання: циклічність, ритуальна атрибутика, власна історія, відмінна від інших жанрів комунікативна мета, чіткі вимоги до адресата, адресанта й приводу, наявність обов'язкових структурних елементів (Ласиця, 2017: 19).

Таку ж позицію поділяють і німецькі лінгвісти Х. Циммерман і М. Шретер, розглядаючи новорічне привітання як інструмент політичного впливу, який демонструє політичні стратегії глав держав, актуальність напрямів певних політичних пріоритетів (Zimmermann, 1969, Schröter, 2006).

Оскільки текст новорічних привітань президента належить до ритуальної політичної комунікації, то його форма виявляється більш значущою, ніж його інформативність. Необхідно відзначити, що багато лінгвістів, аналізуючи структуру новорічних звернень, наводять схожі характеристики їх композиції. Так, В.Ю. Ослопова виділяє такі компоненти, характерні для текстів новорічного

звернення президента до народу: звернення до адресата, підсумки року, що минає, плани на майбутній рік, побажання (Ослопова, 2009: 21). О.М. Назаренко у своїй роботі звертає увагу на стандартні складові частини новорічного привітання: звернення до аудиторії, саме привітання, перелік досягнень минулого року, плани й надії на майбутній рік і побажання (Назаренко, 2018: 103). Дослідниця Л.І. Стрій також зазначає, що привітання має певну структуру: рамкові складові частини, конгратуляційну й констатувальну частини, оптативний компонент (Стрій, 2015: 167).

Новорічні привітання А. Меркель як 2020 р., так і 2021 р. мали типові для такого жанру компоненти.

Почнемо зі звернення до громадян країни, яке залишається всі ці роки постійним, офіційним і політично коректним: *Liebe Mitbürgerinnen und Mitbürger*. Обидві промови канцлерки Німеччини також мають чітко виражений завершальний компонент – привітання з Новим роком і побажання: *In diesem Sinne wünsche ich Ihnen und Ihren Familien ein gesundes, frohes und gesegnetes neues Jahr 2020. / Und so wünsche ich Ihnen und Ihren Familien von Herzen Gesundheit, Zuversicht und Gottes Segen für das neue Jahr 2021.*

Незважаючи на наявність загальних комунікативних блоків, структура цих новорічних звернень має свої особливості, які залежать від конкретного «минаючого року». Так, новорічне привітання 2020 р. має чіткіші частини, в яких йдеться про підсумки року, що минає, і планах на майбутнє: *<...> wenn wir uns daran erinnern, was wir in den letzten Jahrzehnten gemeinsam erreicht haben. <...> Liebe Mitbürgerinnen und Mitbürger, ein neues Jahrzehnt liegt vor uns. Die 20 er Jahre können gute Jahre werden. Überraschen wir uns einmal mehr damit, was wir können. Veränderungen zum Guten sind möglich, wenn wir uns offen und entschlossen auf Neues einlassen.*

В останньому новорічному зверненні канцлерки досить складно виділити блоки «Підсумки року, що минає» та «Плани на майбутній рік», оскільки коронавірусна ситуація кардинально вплинула на зміст виступу 2021 р.: *<...> was für ein Jahr liegt hinter uns! <...> Ein bis dahin unbekanntes Virus dringt in unsere Körper und unsere Leben ein <...> 2020, dieses Jahr der Pandemie, war ein Jahr des Lernens <...>. Und so wird es auch noch eine ganze Weile bleiben <...> und nie haben wir trotz aller Sorgen und mancher Skepsis mit so viel Hoffnung dem neuen Jahr entgegengesehen.*

Вітальні тексти, які були нами проаналізовані, попри розбіжності в змістовному плані, схожі не тільки побудовою, а й загальною комунікатив-

ною метою – об'єднати націю, продемонструвати єднання з народом, підбити підсумки року, що минає, намітити плани на майбутнє.

Текст новорічного звернення глави держави до народу багато в чому визначається системою цінностей народу. Так, А.П. Чудінов пропонує розділяти цінності на: вищі цінності (людина), матеріальні цінності, цінності соціального життя, цінності духовного життя та культури, політичні цінності. Крім цього, дослідник виділяє абсолютні цінності (життя, сім'я, здоров'я і так далі) і відносні цінності, які змінюються залежності від політичної ситуації (Чудінов, 2009: 39).

Щодо торішнього звернення до німецького народу, то канцлерка Німеччини починає його з річниці такої значущої історичної події для країни, як 30-річчя падіння Берлінської стіни. Пані Меркель перераховує такі цінності, як "Frieden, Freiheit, Demokratie" (мир, свобода, демократія). А. Меркель робить акцент на соціальному житті співгромадян: *So hatten zum Beispiel noch nie so viele Menschen Arbeit wie heute. Zugleich erleben wir täglich, wie sehr der digitale Fortschritt unser Leben in allen Bereichen verändert, natürlich auch unser Arbeitsleben <...>. Denn wir wollen, dass alle Menschen Zugang zu der Bildung haben, die sie für diesen Wandel brauchen. Wir wollen, dass sie auch in Zukunft einen guten und sicheren Arbeitsplatz haben – und im Alter eine verlässliche Rente.*

Важливою темою в новорічному зверненні є боротьба зі зміною клімату, а саме з підвищенням температури на всій Землі. У новорічному зверненні не менш вагомою звучить ідея єдності: канцлерка переконана, що процвітання залежить не тільки від сильних сторін співгромадян Німеччини, але й від добробуту як сусідніх країн, так і всієї Європи. Пані Меркель звернулася зі словами подяки до всіх, хто працює на благо всього суспільства.

У новорічній вітальній промові 2021 р. канцлерка Німеччини робить наголос на найвищі цінності людини через призму COVID-19: здоров'я, безпека, віра. Так, на відміну від свого попереднього виступу, А. Меркель називає минаючий 2020 р. найважчим за останні 15 років. Вона вважає, що боротьба з пандемією COVID-19 є завданням століття в політичному, соціальному й економічному планах. Канцлерка Німеччини виділяє заслуги співробітників медичних установ, а також не забуває про тих, хто оплакує загиблих родичів або страждає від наслідків перенесеного захворювання. Вона закликає співгромадян проявити терпіння та витримку навіть під час масової вакцинації. Канцлерка цілеспрямовано вживає такі слова як "Virus, Pandemie, Corona, impfen", щоб зробити акцент на тому, що увага до інших

і прояв здорового глузду є ознаками людяності: *Das Virus macht normales Verhalten zu einem Risiko <...> Die Aufgaben, vor die die Pandemie uns stellt, bleiben gewaltig <...> Ist also auch im neuen Jahr alles Corona? <...>*

Незважаючи на те, що панівною темою останнього виступу є пандемія, політична лідерка щиро бажає, щоб вона не була центральною темою нового року, і побіжно торкається традиційних тем, до яких зверталася вона раніше у свої промовах, таких як економіка, клімат, глобалізація: *<...> die Welt, in der wir leben, rasant und grundlegend. Umso wichtiger ist es, dass Deutschland mit all seiner Kraft und seiner Kreativität mutige Ideen für die Zukunft entwickelt. Dass unser Wirtschaften, unsere Mobilität, unser Leben klimaschonend wird. <...> echter Bildungsgerechtigkeit profitieren können. Dass wir uns auch mit Europa besser behaupten in der globalisierten, digitalisierten Welt.*

Відзначимо той факт, що А. Меркель у своєму новорічному посланні 2021 р. дуже часто вживає займенник «я». Таким чином політикиня не тільки підкреслює спільність пережитого, але й нагадує всім, що це її останнє звернення як канцлера: *Dies ist deshalb heute aller Voraussicht nach das letzte Mal, dass ich mich als Bundeskanzlerin mit einer Neujahrsansprache an Sie wenden darf. Ich denke, ich übertreibe nicht, wenn ich sage <...>*

Щодо лексико-граматичних особливостей текстів новорічних привітань, слід звернути увагу на те, що у виступах канцлерки переважають складні речення з кількома підрядними, на тлі яких односкладні речення містять найбільш значущу інформацію. Ангела Меркель послідовно викладає свої думки, використовуючи часто підрядні або сурядні речення, що робить її мову політкоректною та логічною. У вітальній промові 2020 р. немає жодного питального речення.

У новорічній промові 2021 р. спостерігається інша ситуація: пара питальних речень повністю змінюють звичний всім формат вітальної промови А. Меркель. Цей тип речень як один зі способів

мовного впливу в політичному дискурсі привертає увагу аудиторії, надає новорічному зверненню емоційності й експресивності.

Аналізуючи мову президентів, К.В. Сауніна у своїй роботі виділяє такі типові для глав держав типи питань, як: уточнювальні питання; питання, спрямовані на привернення уваги аудиторії; питально-відповідні форми; риторичні питання без відповіді й із відповіддю; цитовані й непрямі питання; ланцюжка питань (Сауніна, 2012: 18–20).

Спіраючись на класифікацію дослідниці, в тексті виступу канцлерки Німеччини ми зустрічаємо такі питальні речення: *Was lässt mich hoffen? Seit wenigen Tagen hat die Hoffnung Gesichter <...> Ist also auch im neuen Jahr alles Corona? Nein, und das war es auch im alten nicht.* Завдяки таким питально-відповідним формам А. Меркель скорочує дистанцію між собою та слухачами, підкреслює своє єднання з народом, озвучує питання, які виникають у кожного з нас у період пандемії світового масштабу.

Висновки. На підставі проведеного аналізу текстів новорічних привітань канцлерки Німеччини на композиційному, лексичному й синтаксичному рівні представляється можливість зробити такі висновки.

У плані впливу на адресата велику роль відіграє не тільки стандартна композиційна структура, але й вибір тем для вітальної промови. А. Меркель торкається великої кількості питань у своїх виступах, що вони стають схожими на звітну промову після закінчення року. Прагнення політикині чітко й зв'язно формулювати думки проявляється також і на синтаксичному рівні за допомогою розгорнутих складнопідрядних речень.

Незважаючи на те, що структура новорічних привітань не змінюється, щороку висувуються нові події на передній план. Таким чином, можна стверджувати, що тенденція до посилення зв'язку між політичними й мовними явищами зростає та дає лінгвістам плідний ґрунт для подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешина Е.Ю. Жанровая градация политического дискурса. *Российский гуманитарный журнал*. Санкт-Петербург, 2016. Том 5. № 3. С. 293–301.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986. 445 с.
3. Ласица Л.А. Новогоднее обращение главы государства: семантические особенности ритуального жанра политического дискурса. *Вестник Оренбургского государственного университета*. Оренбург, 2017. № 1 (201). С. 19–24. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novogodnee-obraschenie-glavy-gosudarstva-semanticheskie-osobennosti-ritualnogo-zhanra-politicheskogo-diskursa/viewer> (дата звернення: 10.09.2021).
4. Назаренко О.М. Комунікативно-прагматичний аспект промов Президента України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія філологія*. 2018. № 32. Том 3. С. 102–104.
5. Ослопова В.Ю. Новогоднее обращение главы государства к народу как жанр политического дискурса. *Вестник Томского государственного университета. Языковедение и литературоведение*. Томск, 2009. С. 19–22.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novogodnee-obraschenie-glavy-gosudarstva-k-narodu-kak-zhanr-politicheskogo-diskursa/viewer> (дата звернення: 10.09.2021).

6. Саунина Е.В. Способы воздействия в речи руководителей государств : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Саратов, 2012. 21 с. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/dissnews/old/synopsis/Saunina_0.pdf (дата звернення: 05.11.2021).

7. Стрій Л.І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2015. 190 с. URL: http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/Дисертація%20_Стрій.pdf (дата звернення: 05.11.2021).

8. Чудинов А.П. Современная политическая коммуникация : учебное пособие. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2009. 292 с.

9. Чудинов А.П. Дискурсивные характеристики политической коммуникации. *Политическая лингвистика*. Москва, 2012. № 2 (40). С. 53–59.

10. Шейгал Е.И. Власть как концепт и категория дискурса. *Сб. эссе о социальной власти языка*. Воронеж : ВГУ, 2001. С. 57–64.

11. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Москва : Гнозис, 2004. 324 с.

12. Schröter M. Bezüge auf die Adressierten als Handelnde in der öffentlichen politischen Rede. *Strategien politischer Kommunikation. Pragmatische Analysen* / Hrsg. v. Heiko Girth u. Constanze Spieß. Berlin : Erich-Schmidt, 2006. S. 46–60.

13. Zimmermann H. Die politische Rede. *Der Sprachgebrauch Bonner Politiker*. Stuttgart : Kohlhammer, 1969. 425 S.

REFERENCES

1. Aleshina E.Yu. Zhanrovaya gradatsiya politicheskogo diskursa [Genre gradation of political discourse]. *Russian Liberal Arts Journal*. 2016. Vol. 5, no. 3, pp. 293–301 [in Russian].

2. Bakhtin M.M. Estetika slovesnogo tvorchestva [The Aesthetics of Verbal Creation]. Moscow : Iskusstvo, 1986. 445 p. [in Russian].

3. Lasitsa L.A. Novogodnee obrashchenie glavy gosudarstva : semanticheskie osobennosti ritualnogo zhanra politicheskogo diskursa [The head of state's new year address : semantic peculiarities of the ritual genre of political discourse]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta* [Journal of Orenburg State University] (electronic journal), 2017. No. 1 (201), pp. 19–24. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/novogodnee-obraschenie-glavy-gosudarstva-semanticheskie-osobennosti-ritualnogo-zhanra-politicheskogo-diskursa/viewer> [in Russian].

4. Nazarenko O.M. Komunikatyvno-pragmatychnyj aspekt promov Prezydenta Ukrainy. [The communicative and pragmatic aspect of the speeches of the President of Ukraine] *Journal of International Humanitarian University. Philology series*, 2018. Vol. 3, no. 32, pp. 102–104 [in Ukrainian].

5. Osloпова V.Yu. Novogodnee obrashchenie glavy gosudarstva k narodu kak zhanr politicheskogo diskursa [The new year address of the head of state to the nation as a genre of political discourse]. *Vestnik tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Yazykoznanie i literaturovedeniye* [Journal of Tomsk State University. Linguistics and Literature] (electronic journal), 2009. pp. 19–22. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/novogodnee-obraschenie-glavy-gosudarstva-k-narodu-kak-zhanr-politicheskogo-diskursa/viewer> [in Russian].

6. Saunina E.V. Sposoby vozdeystviya v rechi rukovoditeley gosudarstv [Means of influence in the speeches of heads of states] (Extended abstract of candidate's thesis), Saratov : Saratov State University, 2012. 21 p. [in Russian].

7. Strij L.I. Rytualjni zhanry ukrajinskogho politychnogho dyskursu : strukturno-semantychnyj i lingvopragmatychnyj aspekty [The ritual genres of Ukrainian political discourse : structural, semantic and linguo-pragmatic aspects] (PhD Thesis), Odessa : Odessa I.I. Mechnikov National University, 2015. 190 p. [in Ukrainian].

8. Chudinov A.P. Sovremennaya politicheskaya kommunikatsiya [Modern political communication]. Yekaterinburg : Ural'skiy universitet, 2009, 292 p. [in Russian].

9. Chudinov A.P. Diskursivnye kharakteristiki politicheskoy kommunikatsii [Discourse characteristics of political communication]. *Political Linguistics*, 2012. No. 2 (40), pp. 53–59 [in Russian].

10. Sheygal E.I. Vlast kak kontsept i kategoriya diskursa [Power as a discourse concept and category]. *Sb. esse o sotsial'noy vlasti yazyka* [Collected essays on the social power of language]. Voronezh : VGU, 2001. pp. 57–64 [in Russian].

11. Sheygal E.I. Semiotika politicheskogo diskursa [Semiotics of political discourse]. Moscow : Gnozis, 2004. 324 p. [in Russian].

12. Schröter M. Bezüge auf die Adressierten als Handelnde in der öffentlichen politischen Rede. *Strategien politischer Kommunikation. Pragmatische Analysen* [For addressees as subjects of socio-political speech. Strategies of political communication. Pragmatic analysis]. Berlin : Erich-Schmidt. 2006. pp. 46–60 [in German].

13. Zimmermann H. Die politische Rede. *Der Sprachgebrauch Bonner Politiker* [Political speech. The language of Bonn politicians]. Stuttgart : Kohlhammer, 1969. 425 p. [in German].